

Список літератури: Koch H. Karl Marx und die «Selbstverwirklichung des Individuums» // Einheit. – Berlin, 1973. – № 11. – S. 1283. 2. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. – К.: Основи, 1994. – Т. 1. – С. 189. 3. Дилигенский Г. Г. В защиту человеческой индивидуальности // Вопросы философии. – 1990. – № 3. – С. 39. 4. Гумбольдт В. Идеи к опыту, определяющему границы деятельности государства // Язык и философия культуры. – М.: Прогресс, 1985. – С. 31. 5. Батищев Г. С. Категория противоречия и её мировоззренческая функция // Диалектическое противоречие. – М., 1979. – С. 45. 6. Коган Л.М. Цель и смысл жизни человека. – М.: Мысль, 1984. – С. 143–144. 7. Кант И. Всеобщая естественная история и теория неба // Сочинения. В 6 т. – М.: Мысль, 1963. – Т. 1. – С. 251. 8. Бахтин М. М. К философии поступка // Философия и социология науки и техники: Ежегодник 1984 – 1985. – М., 1986. – С. 113. 9. Фролов И. Т. О жизни, смерти и бессмертии // Вопросы философии. – 1983. – № 1. – С. 87.

Надійшла до редколегії 21.08.08

О. Л. Чорнобай

ПРАВО І ФОЛЬКЛОР: РЕГУЛЯТИВНІ НОРМИ І ФОРМИ СОЦІАЛЬНОГО ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ

У становленні демократичної Української держави особливого значення набуває народна мудрість, яка розглядається як основа культури суспільства. Аналізуючи багатовіковий досвід, фольклор дозволяє діяти, дотримуючись правових норм, і тим самим забезпечує належний їх розвиток і застосування, завдяки чому функціонує суспільство загалом.

З розвитком правовідносин у суспільстві виникає потреба поновому за допомогою фольклорних норм підходити до вивчення, застосування норм позитивного права. Необхідно формувати нові уявлення про роль позитивного права у суспільстві, його вплив на соціальну сферу та методи його реалізації.

Аспекти порушеної проблеми недостатньо досліджені, але частково вони знайшли відображення в працях А. Бичка, С. Грици, К. Жоля, А. Лагунової, О. Литвинова, В. Павлова, С. Сливки, Л. Фуллера, І. Хрющіної, О. Шабашіної, В. Шаяна та ін. Проте поза сферою вивчення практично залишається питання, яке стосується права і фольклору, також їх вплив на суспільство. Подальшого глибокого вивчення потребують правові аспекти фольклору.

Право розвивається разом із суспільством і є феноменом культури, воно відображає культурно-етнічні особливості правового життя суспільства. Зрозуміти право кожного народу (китайське, японське, мусульманське, німецьке, англійське, українське та ін.) неможливо поза його культурно-історичним розвитком. Оскільки право формує не держава, а суспільство, етнічні особливості народу відображаються у праві. Можна сказати, що право має етнокультурний зміст. Етнокультурний зміст права є відображенням правового менталітету народу, його самобутнього праворозуміння, правової свідомості та правового мислення (правового по-

чуття, правового інтелекту). Менталітет має своє, особливе місце в психологічних та ідеологічних структурах свідомості [1, с. 17].

Давні слов'яни іменували звичай словами «закон», «правда», «право». У правничій сфері термін «правда» означав право. Поширення дії закону як норми обов'язкової поведінки людей під страхом владного примусу призвело до семантичного ототожнення термінів «правда» й «закон» [2, с. 18–19].

Нині термін «право» зрідка ототожнюється з терміном «правда». Акцент на забутих чи невідомих звичаях допоможе усвідомити важливість знання звичаєвого права, яке є найоптимальнішим варіантом наближення до норм природного права.

В основі розуміння звичаєвого права лежить концепція національної культури, яка є результатом фольклорного права. Звичаєве право як джерело позитивного права систематизує, формує сукупність відносин певної нації.

Розглядаючи фольклор як невід'ємну частину соціуму, звернемо увагу на людську свідомість як явище багатогранне, у відповідності з яким проходить трансформація того, що створене людиною. Зміна відбувається в процесі життя людини, тому все, що пов'язане з ним, також змінюється. У зв'язку з цим, народна творчість також є явищем змінним і тому розвивається в процесі життя людини.

Функціонування на етнічній території народу власного національного права є невід'ємною ознакою його свободи і незалежності. Однак будівничі т. зв. «правової» держави в Україні вперто і злочинно ігнорують українське національне право. Натомість нав'язують нам найгірші зразки права чужинецького і всіляко підносять т. зв. «міжнародне право».

Джерелами зіпленої ними потворної правової конструкції є римське право, романо-германське право, юдейське право, але в жодному разі – не українське. Звідси й наші проблеми з українською мовою, освітою, економікою, безпекою, владою, судочинством. Доки не утвердимо в Україні українське національне право – доти будемо поневолені й гноблені чужинцями та їхніми місцевими колаборантами. Але для того, щоб боротися за українське національне право, треба його знати.

Кожен етнос має свою історію зародження, взаємодії, трансформації, мутації й виникнення нових модифікацій. В основі етнокультурної ідентичності – спільне походження, мова, традиції, психологія, своєрідний голос «крові». Вони слугують вихідними підвалинами загальної культури етносу, трансформованими в праві через правове почуття. Правове почуття не має в собі негативного заряду, воно спрямоване на комунікацію й толерантність. Базуючись на комунікативних здібностях людини як виразника культури етносу, правове почуття створює умови для узагальнен-

ня конкретних випадків, підведення їх під загальне правило, тобто сприяє формуванню права, закладаючи в нього етнокультурний зміст [1, с. 18].

Культура етносу відображається в народній мудрості, яка акумулюється в різних фольклорних жанрах. Фольклор, своєю чергою, сприяє формуванню позитивного права з урахуванням національних особливостей. *Jus vendit, quod usus approbavit* право пропонує те, що схвалене звичаєм [3, с. 29], тобто знання народу відображаються в нормах права. Але потрібно зауважити, що не всі правові норми підпорядковані народній мудрості, через що і з'являються прогалини у позитивному праві.

Знання народної мудрості забезпечують повноцінний розвиток і функціонування суспільства, всебічний розвиток права та розвиток людини зокрема. Не підтримуючи природних процесів, людина тим самим нівелює власну життєздатність і можливість забезпечити належні умови життя для наступних поколінь. Лише почуття відповідальності сприяє тому, що людина піклується про нащадків, яке розвивається завдяки знанням народної мудрості.

Народна творчість формує так зване народне право – своєрідне відображення сукупності природних норм, які є регулятором поведінки людини, тобто контролюючим органом. Регулювання людської поведінки народним правом здійснюється двома способами: зовнішнім і внутрішнім. Зовнішній спосіб передбачає дію офіційних і неофіційних приписів, які мають певні ознаки, функції, санкції. Звідси й початок утворення державного права як різновиду народного. Внутрішній спосіб формує правові почуття, позитивні емоції, правдиве сприйняття світу, духовно-моральні запити тощо. Саме ці внутрішні аспекти імпровізує народна творчість і створює підґрунтя для формування моральних, а згодом правових норм.

Фольклор є особливим видом народної творчості, який полягає у правдивих або вигаданих творах (усних чи писемних), скерованих на правове виховання, повчання і навчання.

Правове виховання передбачає вплив позитивних норм на поведінку людини та профілактику відхилення від них. Це виховання не завжди є ефективним, тому що далеко недосконале та й мало що робиться для його удосконалення в бік виховання людини, а не її знівечення.

Правове навчання – це навички, знання, наближені до законів природного права, які дають змогу регулювати і змінювати запроваджені норми позитивного права, пристосовуючи їх до природних норм.

Українські народні приказки, прислів'я є надзвичайно важливим і цікавим джерелом для пізнання і вивчення правосвідомості українського народу, тобто погляду народу на основні принципи

права. Народні приказки з правничим змістом є висловом народної правосвідомості, і з цього погляду вивчення й вияснення необхідно для пізнання й вивчення правового світогляду народу [4, с. 2].

Необхідно сформулювати людину як особистість, з усвідомленими життєвими пріоритетами, щоб вона не порушувала зв'язок з природою. Знання і виконання фольклорних норм наближають людину до природного права, що становить основу для життєвого орієнтира людини. Природне право спирається на сутнісне (абстрактне, загальне) у житті людини. Порушення цього призводить до вирішення правових проблем неправовими засобами, що є, по-перше, помилкою логічного характеру, по-друге, показником низького рівня розвитку суспільства (навіть, якщо у ньому декларуються принципи найвищого правового, як правило, природно-правового ґатунку). Природне право потребує постійного напруження волі й роботи думки, абстрактність дає можливість вибору, вчинку, моральної відповідальності, оскільки спирається на найкращі культурні досягнення творчого характеру, а значить може визначити шлях охорони й рятування людства від тієї загрози, неусвідомлення якої може поставити людство у загальний звичайний ряд усього іншого на цьому світі, що має кінець існування [5, с. 137].

Науковий підхід до дослідження народної творчості допомагає їй бути незалежною з точки зору як науки, хоча ця незалежність має власний шлях розвитку. Народна творчість, зокрема фольклор, допомагає регулювати норми поведінки, культури і самобутності суспільства. Онтологія творчості висвітлює вчення про буття, принципи буття, його структуру і закономірності. Вона містить у собі ракурс буття, який означає незалежне від свідомості існування об'єктивного світу, матерії, природи, а в суспільстві – процесу матеріального життя людей.

Народний світогляд і життєва філософія, висловлені в прислів'ях, приказках та інших жанрах українського фольклору є незамінним науковим надбанням людини, яким необхідно користуватися на її благо.

Вчинок людини є результатом її думки, тобто людина повинна навчитися думати на рівні високих моральних цінностей. Народне надбання – фольклор повинен бути постійно у свідомості, в душі кожної людини. Навчаючи контролювати думки, він дасть змогу бути впевненими і в будь-якій ситуації не втрачати здорового глузду. Поведінка людини залежить, насамперед, від її думок, які стають словами, вчинками, звичками, характером, що визначає долю людини.

Право розвивається разом із суспільством і є феноменом культури, воно відображає культурно-етнічні особливості правового життя суспільства. Зрозуміти право кожного народу неможливо поза його культурно-історичним розвитком. Оскільки право фор-

мує не держава, а суспільство, етнічні особливості народу відображаються в праві. Можна сказати, що право має етнокультурний зміст [1, с. 17].

Різноманітний простір фольклору навчає не забувати головну істину – творцем мудрості є людина. Фольклор спрямований на неповторення помилок, які допускалися упродовж життя і регулюється властивістю природного права – наставляти на шлях істини і зміцнювати зв'язок людини з природою. Особливістю є те, що поведінка повинна відповідати нормам природного права, які є її регулятором. Для досягнення поставленої мети потрібно створити необхідний ґрунт, тобто умови, які в процесі розвитку будуть набувати очікуваного результату. Людина перебуваючи в сприятливій обстановці матиме такий світогляд, який сприяє належному розвитку позитивного права в межах природного і контролюється останнім.

Кожна людина є частинкою Всесвіту, і зміна ситуації починається з самої людини. Несвоєчасне підпорядкування законам природи тягне за собою наслідки, які призводять до порушення діяльності своєрідного годинникового механізму, тобто механізму природи. Залежність людини від природи є постійною і неупередженою властивістю будови життя, приналежністю до її сталих процесів.

Людина має вибір вчиняти відповідно до природних норм чи не дотримуватися їх. Останнє тягне за собою своєрідний ланцюг зворотної дії, тобто вибір впливає безпосередньо на ту людину, яка його робить. Отже, людина повинна усвідомлювати, наскільки важливим є вибір вчиняти ті чи інші дії. Розуміння наслідків дасть їй змогу зробити правильний вибір відповідно до норм природного права та справедливості.

Отже, щоб людина здатна була втілити природне право в процесі життя, їй необхідно актуалізувати справедливість, яка забезпечує виконання норм природного права і можливість протиставлення позитивних та негативних норм. Бачення позитивних і негативних норм, вміння їх розрізнити є метою дослідження фольклору, який наближує людину до удосконалення позитивного права щодо природних норм. Народна мудрість є найкращим помічником, фундаментальною базою для досягнення вище вказаної мети.

Позитивне право регулює поведінку людини і санкціонує її у випадку невідповідності його нормам. Недотримання законів природного права тягне за собою застосування санкцій до людини, яка не підкоряється цим законам і відповідно створює негативне позитивне право, звідси й кажуть: «всяк правду знає, та не всяк про неї дбає» [3, с. 87], тому й необхідно досягнути максимального дотримання людиною, насамперед, норм природного права, тому що за їх порушення санкції настають у всіх випадках без винятків, а порушуючи норми позитивного права досить часто

бувають прогалини: «в нас таке право: без свідків побив, то й пропало» [3, с. 87].

У суспільстві продовжує поглиблюватися криза духовно-моральних цінностей. Майнова диференціація, яка різко підсилюється, необхідність виживати і боротися за елементарний рівень існування створили передумови для стихійного формування «нової» системи цінностей, в основі яких філософія грубого прагматизму і егоїзму, перекрученого індивідуалізму. У результаті склалася ситуація моральної уседозволеності, коли правий той, у кого більше прав, хто сильніший, хитріший, більш меткий; коли жити «краще» тому, у кого обмаль моральних принципів.

Таким чином, можна зробити висновок, що подальше поглиблення кризи буде мати ще більш руйнівний вплив на ціннісний світ нинішнього і майбутнього покоління. Сучасне покоління молоді у більшості своїй характеризується як маргінальне, що не заволоділо цінностей «старого» світу, але й не має змоги сприйняти всерйоз цінності світу «нового». Звідси суперечливість ціннісного світу і поведінки як групової, так і індивідуальної, строкатість світоглядних та політичних установок, організацій і течій, непримиренність у поглядах, нездатність до компромісу і згоди. У цілому аналіз ціннісного світу молоді дає підстави вважати, що її деяка частина вже пройшла нижчу критичну позначку шокової стадії, стан розчарування, розгубленості, безвір'я.

Дослідження нових аспектів моральної чи соціальної культур суспільства дає змогу формувати правові норми, які допомагають виробити стійкі позиції у свідомості народу, який своєю чергою створює фольклор. Порівняння нової й традиційної культур покаже, що злиття їхнього позитивного начала сприятиме створенню якісного продукту, який ввійде у життя людини одним із найбільших її досягнень і стане культурою майбутнього.

Фольклор має свою базу моральних принципів: принцип колегіальності, принцип народного визнання, принцип єдності, принцип налаштування на хвилю радості. Принцип колегіальності означає запровадження норм, що випливають з певного кола, тобто вони складаються з урахуванням не однієї думки, а думок суспільства, яке має спільні погляди чи інтереси. Принцип народного визнання знаходить свій вияв у піддегості даного інституту народній думці. Народ створює дані норми беручи їх зі свого способу життя, тому вони започатковані завдяки його загальному погодженню. Принцип єдності має значення для введення в обіг фольклорних норм. Він діє завдяки внутрішній згуртованості певного суспільства, що справляє позитивний вплив на фольклор. Принцип налаштування на хвилю радості полягає в тому, що діяльність в такому напрямку несе в собі піднесений настрій, а результат цієї діяльності задовільняє частину духовних потреб людини.

Для підтримання гармонії в правосвідомості людини потрібно дати їй змогу засвоїти фольклор як необхідний елемент у розвитку людини. Право і моральні норми можуть існувати окремо або взаємопов'язуватися. Фольклор не лише позитивно впливає на право, а й безпосередньо з ним пов'язаний. Такий взаємозв'язок пробуджує в людині прагнення до справедливості. Право часто створюється із порушенням згаданих вище норм. Людина має усвідомлювати увесь спектр вчинків, які призведуть до настання відповідних наслідків, які вона викличе власними діями. Для розуміння людиною вагомості дій, вона має володіти знаннями, які розвивають почуття відповідальності, зокрема, користуватися фольклорними надбаннями, які допомагають створювати належне законодавство.

Знання народної мудрості забезпечують повноцінний розвиток і функціонування суспільства, всебічний розвиток права та розвиток людини зокрема. Не підтримуючи природних процесів, людина тим самим нівелює власну життєздатність і можливість забезпечити належні умови життя для наступних поколінь.

Список літератури: 1. Скакун О. Етнокультурний зміст права // Часопис Київського університету права. – К., 2004. – № 4. – С. 17–24. 2. Івановська О. Звичаєве право в Україні. Етнотворчий аспект: Навч. посібн. – К.: УВПК ЕксОб, 2002. – 264 с. 3. Права людини і громадянина в афоризмах та прислів'ях: Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України. Серія II. Коментарі прав і законодавства. Вип. 2 / Редкол.: П. М. Рабінович та ін. – К.: Атіка, 2001. – 112 с. 4. Яковлів А. Українські народні приказки і звичаєве право // Життя і право. – Львів, 1935. – Ч. 1. (32). – С. 1–10. 5. Литвинов О. М. Право як феномен культури: метафізичні основи природного права // Методологічні проблеми правової науки. Матеріали міжнародної наукової конференції. Харків, 13-14 грудня 2002 р. / Упорядники М. І. Панов, Ю. М. Грошевий. – Х.: Право, 2003. – С. 136–138.

Надійшла до редколегії 01.08.08